

בדידות כפולה

דיאלוג פלסטיני-ישראלי במבחר שירי אהבה ומוות, מלחמה ושלו

כמו כמה וכמה אנתולוגיות, גם זו היא מבחר אישי ומגמתי בהחלט. במקרים רבים לא נעשה פה צדק עם השיר השם, עברי או ערבי, שנתלשו ממנו שורות והודבקו באלומות ממש עם שיר של משורר שמעולם לא ביקש להסתופף בצוותא כלשהי עם עמית פיוטי אחר. אבל בהשוואה עם המציאות של ארץ שהובטחה פעמיים ושל מאה שנות בדידות כפולה, זו שהולידה רבים מהשירים כאן, הרי בהצמדה האלימה שנעשתה באנתולוגיה הזאת יש עוד עדנה יחסית ותקווה להדברות ולו כפויה.

מבחר השירים לא נועד לקריאה שתוקה מהנייר אלא כמופע משחק-קריאה בליווי מוסיקלי. לראשונה הועלתה "בדידות כפולה" בתרגום רוב השירים לאנגלית, בכנס המשוררים הבינלאומי בוונקובר, קנדה, בשנת 1989. כמה שירים נקראו בעברית, כדי לא לוותר על צליל השפה. ערבית, באותה הפקה, לא ידע איש מאיתנו, לא השחקנית הקנדית ג'י קוגהיל ולא אני, שקראנו את השירים. המלחין והמוסיקאי ביל הנדרסון ליווה בכלי נגינה שונים. המוסיקה שלו היתה מעין 'או"מ' ניטרלי בין השירים הישראליים-יהודים ובין השירים הערבים והפלסטינים. תרומתו היצירתית התבטאה גם בשיר שכתב על כוח האו"מ הקנדי ששירת בזמנו בגולן והפריד בין הסורים והישראלים. לאור געגועיהם של הבחורים הקנדים הביתה, נראו, כמה מזור, הסכסוכים "שלנו" באור מתוק יותר... המופע הוצג עוד כמה וכמה פעמים במונטריאול, בויקטוריה ובאדמונטון, וזכה בביקורות נלהבות.

בתפקיד המתווך הנישראלי במסע ההופעות בקנדה, היתה גם השפה האנגלית עצמה, כמו הגרמנית, בגלגול מאוחר יותר של "בדידות כפולה". אילו בא משהו מוכוב אחר לערוך מחקר השוואתי קטן אך אובייקטיבי בין טראומות ישראליות ופלסטיניות, היה מתקשה החיזור הזה לזהות האם ישראלי או פלסטיני כתב שיר זה או אחר. רק בסיום הערב נאמר לקהל מיהם הכותבים. הרבה מהדימויים העוסקים באהבה ובגלות, באדמה ובזייתים, בבתים מפוצצים ובשורות-שורות של מתים המבקשים לקום לתחייה, דומים למדי בערבית ובעברית – בעיקר כאשר הם מושמעים באנגלית.

אכן, מצלולים, קצבים ושאר מאפייני לשון ייחודיים הולכים לאיבוד בכל תרגום ואפילו מעולה. אבל סבל אנושי ואולי שירה בתרגום בכלל, היא דווקא מה שנשאר אחרי התרגום. בעיקר שירה הנקראת בקול עשויה לשמש גשר בין עמים עייפים מתחושת אי-צדק הדדי, מחשדות מדינית ומכמיהת שלום שבימים אלה היא ממומשת הרבה פחות ממה שהותר לנו לקוות לפני למעלה משנתיים. ממילא משולה שירה בתרגום לנשיקה דרך מטפחת, אבל קריאת שירי אהבה ומוות, שלום נכסף ומלחמה מיותרת, דומה יותר לנסיון שנעשה כאן לחבק את המתים משני העמים דרך תכריכים.

בגלגול הבא, ובשניונים מסויימים שנערכו במבחר השירים, עלתה "בדידות כפולה" בירושלים (פברואר 1994), וסמוך לכך גם בקיבוץ מענית – ושם היה גם קהל ערבי אוהד – בצוותא בתל אביב (בערב "למרות הכל מדברים" באפריל 1994) ובעוד מקומות. שאפיק סאלמאן, מוסיקאי ותיק מקול-ישראל בערבית, ניגן מוסיקה ערבית קלסית ברקע. הפעם היתה

גם החלוקה בין העברית ובין הערבית שוויונית יותר לטובת הערבית. עולא טאבארי, שחקנית פלסטינית מנצרת השולטת היטב בעברית קראה אמנם את רוב השירים בעברית (בגלל הקהל הצפוי), אבל גם כמה מהטקסטים הערבים במקור. בכמה מופעים השתתף השחקן רן ורד. עולא ויתרה על המשך ההופעות לאחר שחלק מקבוצת מורים, בהצגה שנערכה בתל אביב, רובם חובשי כיפות או עוטות שביסים ו/או חצאיות ארוכות, הפגינו מורת רוח קולנית. על אף שחלק מהמורים היו מנומסים, לא עלה בידם להסתיר עוינות למסר שעלה מהקולאז' השירי הזה. לשחקנים הניזונים מהמשוב של הקהל, לא קל להתמודד עם הערות נבזיות. עברו שנתיים ובינתיים נרצח יצחק רבין. סאלוה נקארה מחיפה נאותה לבוא לערב שנערך בתיאטרון החאן בירושלים לזכרו של הסופר המופלא אמיל חביבי. ריצ'ארד פארבר, מלחין ונגן מיוחד במינו, ניגן מוסיקה שהלחין, בהיגד עצמאי, פוליטי ואומנותי. כאשר נקרא השיר "פלסטין, הלא תשאלני לשלום אסיריך, דורשי שלומך והם יתר עדריך" מאת יהודה הלוי, אמנם בהיסט משמעות מכוון, היו גם שמאלנים ("צוותא") שעיוותו פרצופים, ולא מחמת הסילוף האמנותי.

בגלגול האחרון, בינתיים, לפחות, זכתה "בדידות כפולה" לבימוי תיאטרוני מלא – ובגרמנית. (בכורה בדורנאך, שווייץ, אוגוסט 1996). מבחינתי היתה ויש עדיין לגרמנית, שפת מבצעי השואה, משמעות מיוחדת כשפה שבה מבוצעת "בדידות כפולה" שעכשיו שינתה שמה ל"אדמה": בגלל הצימוד הסמנטי בין "דם, אדם, אדמה". קבוצת תיאטרון קטנה ומעניינת בבאזל גילתה עניין ב"חומר", ושמחתי לבוא ולהעמיד, סוף-סוף, הצגה ממש; שבה היו עתה השחקניות חופשיות לנוע על רצועת אדמה (שוויצרית) ברוחב שלוש ס"מ ובאורך כעשרה מטר, ולשחק את הטקסטים בלי לקרוא אותם מהנייר. המוסיקאי המוכשר היה גוטפריד קיליאן, ממוצא גרמני-שוויצרי מעורב. אגב – לא שוררת אהבה רבה בין שני העמים האלה. המבחר המודפס כאן הוא מין מחזה מקוצר מתוך האנתולוגיה השלמה. זהו דיאלוג אסוציאטיבי, תפור מקטעי שירה שחלקם מקוריים ורובם מתורגמים. הערבית חסרה בכוונה - הקולאז' הזה מייצג רק את הראייה שלי. אני בטוח שיוצר ערבי היה בוחר אחרת, מציג אחרת.



מיכה ברעם: "יום האישה", תל-אביב, כיכר רבין



מיכה ברעם: נשים בשחור, כיכר צרפת, ירושלים